

Max Shachtman

Lenin och Rosa Luxemburg

Det har skapats två legender om förhållandet mellan Lenins och Rosa Luxemburgs uppfattningar. Trots deras antagonistiska ursprung och syften kompletterar de i själva verket varandra. Ingen av mytmakarna närmar sig det utomordentligt intressanta och belysande ämnet från en objektiv historisk utgångspunkt. Följaktligen reducerar sig den analys som gjorts av var och en av dem till ett verktyg för en fraktionell politik som i båda fallen är reaktionens politik.

En tankeskola, om en sådan term här kan tillåtas, anförs av den stalinistiska förfalskningens fakultet. Den döljer sina reaktionära mål genom att uppträda som kritiker av Luxemburg och som Lenins förespråkare. En diskussion av dess argument görs omöjlig genom själva karaktären av dess ståndpunkt, vilken formellt förbjuder både argument och diskussion. Dess vetenskapliga värde sammanfattas i några få meningar ur den påvliga bannbulla som tillkännagavs av Stalin 1932 i samband med den otursamme Slutskijs studie av Lenins felaktiga bedömning av Kautsky och Luxemburg: "Ni vill inlåta er i en diskussion om denna trotskistiska tes som Slutskij uppställt. Men vad finns här för disputabelt? Är det inte klart att Slutskij helt enkelt förtalar Lenin och bolsjevikerna? Förtalet måste brännmärkas men inte göras till en diskussionsfråga."¹ Stalinisterna har katolikens inställning till sina dogmer: de förutsätter vad som ska bevisas, deras godtyckliga slutsatser framställs som premisser, deras fastställande av problemet är på samma gång deras svar – och det medger ingen diskussion. "*Bolsjevismen är fullständigt och på alla punkter och vid alla stadier oförenlig med "luxemburgismen" på grund av den senares arvsynd att ifrågasätta den förras "organisationsprinciper"*.

Den andra tankeskolan är mindre auktoritär i ton och form men lika rigid i historielösa dogmer, och om den till skillnad från stalinisterna inte helt och hållet består av överlöpare från den revolutionära marxismen har den betydande inslag av dem. Deras mål döljs av att de uppträder som kritiker av Lenin och försvarare av Luxemburg. De inkluderar anakronistiska filosofer för ultravänsterismen och sådana som i expressfart flyr från stalinismens pest till socialdemokratins kolera. Bolsjevismen är avgjort bankrutt, hävdar de. Stalinismens fasor är det logiska och oundvikliga resultatet av Lenins "supercentralism" eller – som det nyligen formulerats av en kritiker, Liston Oak, som söker efter "bolsjevismens inre fel" – av Lenins "totalitära tänkande". Luxemburg betonade å sin sida rörelsens, kampens, målets demokratiska sida. *Följaktligen är "luxemburgismen" fullständigt oförenlig med "bolsjevismen" på grund av den senares arvsynd att påtvinga sina jakobinska eller borgerliga eller supercentralistiska eller totalitära "organisationsprinciper"*.

Användningen av citationstecken kring de använda termerna är berättigat och nödvändigt eftersom de nonchalanta analytikerna i nio fall av tio bara har den vagaste och mest förvridna föreställning om vad dispyterna mellan Luxemburg och Lenin egentligen bestod i. I lika många fall har de avslöjat en nonchalant ovilja att bekanta sig med de historiska dokumenten och de två stora tänkarnas faktiska skrifter.² Jag tror att en kort översikt kommer att uppenbara ytligheten i de argument vilka särskilt sedan stalinismens uppenbara förruttnelse har vunnit viss spridning i den radikala rörelsen.

* * *

Bara missförstånd kan bli resultatet om man inte har i åtanke det faktum att Lenin och Luxemburg arbetade, kämpade och utvecklade sina idéer i två distinkt olika rörelser, verkade i två inte mindre olika länder, i radikalt skilda stadier av utveckling och följaktligen i länder och rörelser där arbetarklassens problem ställdes i helt olika former. Det är frånvaron av

denna *konkreta* och *historiska* inställning till dispyterna mellan Lenin, i Rysslands Socialdemokratiska Arbetarparti, och Luxemburg, i Tysklands Socialdemokratiska Parti, som med osviklig säkerhet får de flesta kritiker att förolyckas.

”Organisationsdispyten” mellan Lenin och Luxemburg hade inte sitt ursprung i den förres insisterande på en brytning med Kautsky och centristererna före kriget. När Stalin dundrar mot var och en ”som betvivlar” att bolsjevikerna genomförde ”en splittring med sina egna opportunister och centristiska försonare långt innan det imperialistiska kriget (1904–1912) utan att samtidigt bedriva en politik av brytning, en politik av splittring med opportunisterna och centristererna i Andra Internationalen” – ersätter han helt enkelt historiska fakta med dekret.

Sanningen är att Rosa Luxemburg nådde fram till en klar bedömning av Kautsky och bröt med hans föregivna ”marxistiska center” långt innan Lenin. Under många år efter sekelskiftet var Kautskys prestige inom alla fraktioner av den ryska rörelsen utan motsvarighet.

Mensjeviken Abramovitj överdriver inte när han skriver att:

”En västeuropé kan knappast föreställa sig den oerhörda auktoritet som den tyska socialdemokratins ledare, sådana som Liebknecht, Bebel, Singer, åtnjöt i Ryssland. Bland dessa ledare intog Karl Kautsky en speciell plats. [...] [Han] tjänade för alla ryska marxister och socialdemokrater som högsta auktoritet i alla den vetenskapliga socialismens och arbetarrörelsens teoretiska och taktiska frågor. I varje omtvistad fråga, vid varje nytillkommet problem, var alltid den första tanken: vad skulle Kautsky säga om det? Hur skulle Kautsky ha avgjort den här frågan?”

Lenins mycket omtvistade *Vad bör göras?* framhöll som bekant den tyska socialdemokratins och dess ledare Bebel som modeller för den ryska rörelsen. När Kautsky efter revolutionen i Ryssland 1905 skrev sin berömda artikel om slaverna och världsrörelsen, skriver Zinovjev, förde han under Luxemburgs inflytande i huvudsak fram den bolsjevikiska uppfattningen, vilket glädde Lenin. ”När och var”, skrev han i juli 1905, i en polemik mot Parvus, ”har jag kallat ’Bebels och Kautskys revolutionarism’ för opportunism? När och var har jag gjort anspråk på att ha skapat något slags särskild riktning inom den internationella socialdemokratins, som inte vore identisk med Bebels och Kautskys riktning?”³ Ett och ett halvt år senare skrev Lenin att ”den ryska arbetarklassens förtrupp har sedan en tid känt Karl Kautsky som *sin* författare”, och en månad senare, i januari 1907, beskrev han Kautsky som ”ledaren för de tyska revolutionära socialdemokraterna”. I augusti 1908 citerade Lenin Kautsky som sin auktoritet i fråga om krig och militarism gentemot Gustave Hervé, och så sent som i februari 1914 åkallade han honom åter som marxistisk auktoritet i sin dispyt med Rosa Luxemburg om den nationella frågan. I en av sina sista artiklar före kriget, i april 1914, ”Vad man inte bör efterlikna hos den tyska arbetarrörelsen”, hänvisade han, när han talade om den tyska socialdemokratins ”obestridliga *sjukdom*”, uteslutande till fackföreningsledarna (speciellt till Karl Legien) och de parlamentariska talesmännen, men nämnde inte ens Kautsky och centristererna, och ännu mindre reste han frågan om att vänsterflygeln (inte heller omnämnd) skulle bryta med dem.⁴

Det är denna inställning från före kriget hos Lenin gentemot den tyska centern – mot vilken Luxemburg hade riktat ett skarpt frontalangrepp så tidigt som 1910 – som förklarar häftigheten och den betecknande terminologin i Lenins markeringar mot Kautsky omedelbart efter att kriget brutit ut, exempelvis i hans brev till Sjljapnikov den 27 oktober 1914, i vilket han säger: ”Jag föraktar och hatar nu Kautsky mer än alla de andra. [...] R. Luxemburg hade rätt, hon förstod för länge sedan att Kautsky hade den högt utvecklade ’underdånigheten hos en teoretiker’ [...]”

Sammanfattningsvis är det ett faktum att Rosa Luxemburg genom själva karaktären av sin miljö och sitt arbete före kriget hade kommit fram till en tydligare och mer korrekt bedömning av den tyska socialdemokratins och de olika strömningarna inom den än Lenin. Det bestämde

och förklarade i stor utsträckning hennes polemik gentemot Lenin i vad som föreföll vara den ryska rörelsens ”organisationsfrågor”.

Seklets början markerade publiceringen av två av Lenins mest djärva och uppseendeväckande arbeten, *Ett steg framåt, två steg tillbaka* och dess föregångare *Vad bör göras?* Den ryska rörelsen var då inte alls jämförbar med den västeuropeiska, och speciellt inte den tyska. Den bestod av isolerade grupper och avdelningar i Ryssland, vilka var mer eller mindre självstyrande och bedrev en politik som inte överensstämde med varandra och som bara avlägset var påverkad av dess framstående revolutionära marxister utomlands – Plechanov, Lenin, Martov, Potresov, Trotskij och andra. Den så kallade ”ekonomistiska” tendensen dominerade dessutom; den lade störst betoning på spontanitetens element i arbetarkampen och under-skattade elementet av medveten ledning.

Lenins *Vad bör göras?* var en skoningslös kritik av ”ekonomismen”, vilken han identifierade med ”ren och skär facklig verksamhet”, med *chovstism* (dvs. politiken att följa efter i händelsernas eller massornas kölvatten), med opportunism. Socialdemokratin är, hävdade han, inte bara en utväxt av proletariatets spontana ekonomiska kamp, inte heller är den arbetarnas passiva tjänare; den är arbetarrörelsens förening med revolutionär socialistisk teori vilken måste *föras in i* arbetarklassen av partiet, eftersom proletariatet av sig självt bara kan uppnå ett fackligt och inte ett socialistiskt medvetande. Med tanke på rörelsens utspriddhet i Ryssland, dess primitiva och lokala prägel, var det nödvändigt att skapa ett allryskt nationellt parti och en allrysk tidning för att i arbetarrörelsen ingjuta ett socialistiskt, politiskt medvetande och förena den i en revolutionär kamp mot tsarismen. Partiets specialister, till skillnad från den tidens planlösa agitatorer, måste vara *yrkesrevolutionärer*, intellektuella och bildade arbetare som ägnar hela sin tid och energi åt revolutionär aktivitet och som verkar inom en utomordentligt centraliserad partiorganisation. Den verkliga politiska ledningen skulle vara redaktionen för centralorganet, redigerad av de landsflyktiga utomlands, och den skulle ha makten att organisera eller omorganisera partiavdelningar inne i Ryssland, släppa in eller avvisa medlemmar, och till och med utse deras lokala kommittéer och andra ledande organ. Jag skiljer mig från mensjevikerna i det avseendet, skrev Lenin 1904, att:

”Kamrat Martovs grundtanke [...] är just en falsk ’demokratism’, idén att bygga upp partiet nedifrån och upp. Däremot är min idé ’byråkratisk’ i den meningen att partiet byggs uppifrån och ned, från partikongressen till de enskilda partiorganisationerna.”⁵

Det bör hållas i minnet att alla ledarna för Iskra-tendensen i den ryska rörelsen, trots efterföljande omvärdering, varmt stödde Lenin gentemot ekonomisterna. ”Två gånger har jag”, skrev A.N. Potresov, senare Lenins oförsonliga fiende, ”läst igenom den lilla boken från början till slut och kan bara lyckönska dess författare. Det allmänna intrycket är utmärkt – trots den uppenbara brådska, som noteras av författaren själv, i vilken arbetet skrevs.” Vid den berömda kongressen i London 1903 tog Plechanov till orda och försvarade Lenin: ”Lenin skrev inte en avhandling om historiefilosofi, utan en polemisk artikel mot ekonomisterna, vilka sade: vi måste vänta tills vi ser vart arbetarklassen själv går utan hjälp av den revolutionära bacillen.” Och vidare: ”Om ni eliminerar bacillen så återstår bara en omedveten massa i vilken medvetande måste införas utifrån. Om ni hade velat ha rätt gentemot Lenin och om ni hade läst igenom hela hans bok uppmärksam, då hade ni sett att det är precis det han säger.”

Det var först efter fördjupandet av splittringen mellan bolsjevikerna och mensjevikerna (inklusive Plechanov) som de senare inledde sina skarpa angrepp på Lenins polemiska överdrift – det var så det gick till – om de intellektuellas dominerande roll som yrkesrevolutionärer, som partiets organisatörer och ledare, och om förhållandet mellan spontanitet och det element av socialistiskt medvetande som enbart kan införas i arbetarrörelsen utifrån. Lenins försvar av de idéer han uttryckte 1902 och 1904 om dessa frågor och om centralism är

i hög grad betydelsefullt för en förståelse av de *konkreta* förhållanden under vilka de fördes fram och de *konkreta* mål de eftersträvade.

I ”Demagogins frukter”, en artikel skriven i mars 1905 av bolsjeviken V. Vorovskij (läst och reviderad av Lenin), citerar författaren Plechanovs ovan citerade lovordande av Lenins *Vad bör göras?* och tillfogar:

”Dessa ord fastställer helt korrekt Lenin-broschyrens innebörd och betydelse, och om Plechanov nu säger att han ända från början inte instämde i dess teoretiska principer, visar det bara hur korrekt han kunde bedöma broschyrens verkliga betydelse vid en tid när det inte var nödvändigt att uppfinna ’principiella åsiktskillnader’ med Lenin. I själva verket var *Vad bör göras?* en polemisk broschyr (som helt och hållet var ägnad åt kritiken av *chvostist*-flygeln i den dåvarande socialdemokratin, åt en karaktärisering och ett tillbakavisande av den flygelns speciella fel). Det skulle vara skrattretande om Lenin, i en broschyr som behandlade ’vår rörelses brännande frågor’, skulle demonstrera att utvecklingen av idéer, speciellt den vetenskapliga socialismen, har försiggått och försiggår i nära samband med produktivkrafternas utveckling (i nära samband med tillväxten av arbetarrörelsen i allmänhet). För honom var det viktigt att fastställa det faktum att ingenstans har arbetarklassen ännu självständigt arbetat sig fram till en socialistisk ideologi, att den ideologin (den vetenskapliga socialismens doktrin) alltid infördes av socialdemokratin.”

Lenin påpekade 1903, just på andra kongressen, att ”ekonomisterna böjde käppen åt ena hållet. För att räta ut den igen, måste den böjas åt andra hållet och det var det jag gjorde”, och nästan två år senare, i ett utkast till en resolution skriven för tredje kongressen, betonade han att hans organisatoriska åsikter inte var allmängiltiga genom att skriva att ”under fria politiska förhållanden kan och kommer vårt parti byggas upp helt och hållet enligt principen om valbarhet. Under absolutismen är det omöjligt att förverkliga för alla de tusentals arbetare som tillhör partiet.” Under perioden för revolutionen 1905 visade han återigen hur förändringar i förhållandena bestämde en förändring i hans åsikter:

”Vid tredje kongressen uttryckte jag önskan att det i partikommittéerna skulle finnas två intellektuella på åtta arbetare. Hur föråldrad är inte denna önskan! Nu skulle det vara önskvärt att det i de nya partiorganisationerna för varje intellektuell som tillhör socialdemokratin borde finnas några hundra socialdemokratiska arbetare.”

Den kanske bästa sammanfattningen av betydelsen av de åsikter han framförde i seklets början ges av Lenin själv i förordet till samlingen *Tolv år*, vilket han skrev i september 1907:

”Grundfelet hos de som nu kritiserar *Vad bör göras?* är att de behandlar pamfletten skild från dess samband med den konkreta historiska situationen, i en definitiv och nu för längesedan svunnen period i partiets utveckling. [...] Att idag vidhålla att *Iskra* (1901 och 1902!) överdrev idén om en organisation av professionella revolutionärer, är som att förebrå japanerna *efter* det rysk-japanska kriget, för att ha överdrivit styrkan av Rysslands väpnade trupper och för att innan kriget ha överdrivit nödvändigheten av att förbereda sig för att strida mot dessa trupper. För att segra tvingades japanerna att ställa upp hela sin styrka mot ett sannolikt maximum av ryska trupper. Olyckligtvis är många som dömer vårt parti utomstående, som inte känner till frågan och som inte inser att *idag* har idén om en organisation av professionella revolutionärer *redan* vunnit en fullständig seger. Denna seger skulle varit omöjlig om inte denna idé då hade skjutits i *förgrunden* och om vi inte hade ’överdrivit’ för att inpränta den hos folk som försökte hindra den från att förverkligas. [...] *Vad bör göras?* korrigerade polemiskt ekonomismen och det är felaktigt att betrakta pamflettens innehåll utanför dess samband med den uppgiften.”⁶

De idéer som återfinns i *Vad bör göras?*, vilken fortfarande bör läsas av revolutionärer överallt – och den kan läsas med största utbyte – kan därför inte förstås utan att man kommer ihåg de speciella förutsättningarna och problemen i den tidens ryska rörelse. Det är därför som Lenin 1921, som svar på ett förslag att översätta hans broschyr för övriga partier, sade till Max Levien:

”Det är inte önskvärt; översättningen måste åtminstone utges med goda kommentarer, vilka måste skrivas av en rysk kamrat som är väl bekant med Rysslands kommunistiska partis historia för att undvika felaktiga tillämpningar.”

Precis som Lenins åsikter måste betraktas mot bakgrund av situationen i Ryssland, så måste Luxemburgs polemik mot dem betraktas mot bakgrund av situationen i Tyskland. I sin berömda recension 1904 av Lenins *Ett steg framåt, två steg tillbaka* (en utvidgning av åsikterna i *Vad bör göras?*), var Luxemburgs ståndpunkt på ett avgörande sätt färgad av den tyska rörelsens realiteter. Där Lenin betonade ultracentralism betonade Luxemburg demokrati och organisatorisk flexibilitet. Där Lenin underströk yrkesrevolutionärens dominerande roll bemötte Luxemburg med betoning av massrörelsen och dess elementära våg.

Varför? Därför att dessa olika krafter spelade tydligt skilda roller i Ryssland och i Tyskland. De ”yrkesrevolutionärer” som Luxemburg mötte i Tyskland var inte som i Ryssland de radikala verktygen för att samla lösa och utspridda lokala organisationer, förena dem i ett nationellt parti genomsyrat av en fast marxistisk ideologi och befriat från de opportunistiska föreställningarna om ren och skär facklig verksamhet. Tvärtom. I Tyskland var de ”professionella” karriärister, konservativa fackföreningsbyråkrater, härskare över det förstelnade partimaskineriet, reformistiska parlamentariker, hela den besättning som slutligen lyckades beröva rörelsen dess inre kraft. De utgjorde en oerhörd konservativ kraft som tyngde likt ett berg på de militant sinnade gräsrotterna. De var den kanal genom vilken reformismens gift sipprade in bland massorna. De uppträdde som en broms på arbetarnas klassaktioner och inte som en sporre. I Ryssland var rörelsen lös och ineffektiv, baserad på cirklar, som Lenin sade, ”nästan alltid vilande på den personliga vänskapen mellan ett litet antal personer”. I Tyskland var rörelsen hårt organiserad, konservativt disciplinerad, präglad av rutin och dominerad av en halvreformistisk, centralistisk ledning. Dessa konkreta omständigheter ledde Luxemburg till uppfattningen att enbart en vädjan till massorna, enbart deras elementära militanta rörelse kunde bryta igenom parti- och fackföreningsapparatens konservativa mur. Lenins ”centralism” skapade ett parti som visade sig kunna leda de ryska massorna till en segerrik revolution; den ”centralism” som Luxemburg såg växa i den tyska socialdemokratin blev en konservativ kraft och slutade med en rad katastrofer för proletariatet. Det var det hon var rädd för när hon 1904 skrev mot Lenin:

”Den socialdemokratiska ledningen utgör i huvudsak en konservativ kraft. Erfarenheten visar, att varenda gång som arbetarrörelsen vinner terräng så utnyttjas detta till det yttersta av ledningen samtidigt som den förvandlar framgångarna till ett bålverk mot förändringar av ännu större slag.

Det tyska socialdemokratiska partiets nuvarande taktiska politik har vunnit allmän uppskattning, eftersom den är både smidig och fast på en gång. Detta är bara ett tecken på att partiet in i minsta detalj anpassat dagskampen till den aktuella parlamentariska arenan och att det förstår att i enlighet med sina principer utnyttja hela det kampfält som parlamentarismen erbjuder. Men just fulländningen av denna anpassning förhindrar nu vidare utblick. Det finns en tendens inom partiet att betrakta den parlamentariska taktiken som den socialistiska verksamhetens enda och oföränderliga taktik.”⁷

Men det är långt från visdomen i dessa ord, uttalade under de speciella villkoren för Luxemburgs kamp i Tyskland, och till försöken av syndikalister och ultravänsterister av alla slag att i hennes åsikter läsa in en universell formel för avvisande av idén om ledarskap och centralisering. Faktum är att de opportunistiska motståndarna till Luxemburg, och hennes närmaste medarbetare, Leo Jogiches (Tyszko), speciellt i den polska rörelse i vilken hon aktivt deltog, utförde praktiskt taget samma angrepp på hennes ”organisationsprinciper” och ”ledningsregim” som de som riktades mot Lenin. Under kriget var exempelvis Spartakusbund i hög grad centraliserat och hölls hårt i händerna på den oförliknelige organisatören Jogiches. Polens och Litauens socialdemokrati, vilken hon ledde, var om något långt mer centraliserad och långt mer skoningslös gentemot de i dess led som avvek från partiets linje än bolsjevikpartiet under Lenin. I sin historik över den ryska rörelsen skrev mensjeviken Theodor Dan, som inte skonade Lenin för dennes ”organisatoriska regim”, och försökte utnyttja Luxemburgs kritik av Lenin för sina egna syften, inte desto mindre att tidens polska socialdemokrati:

”i allt väsentligt delade Lenins organisatoriska principer, gentemot vilka Rosa Luxemburg hade polemiserat vid bolsjevismens födelse; den tillämpade också dessa principer i sitt eget partis praktik, i vilken en rigid, byråkratisk centralism övervägde och sådana som Radek, Zalevskij, Unschlicht och andra, som senare spelade en ledande roll i kommunistpartiet, uteslöts ur partiet på grund av sin oppositionella ställning gentemot partiexekutiven.”

”Byråkratisk centralism” var (och är) den term som allmänt används av Dan och mensjeviker av olika schatteringar på Lenin och Luxemburg och alla andra som på allvar försökte bygga upp ett ändamålsenligt parti för den proletära revolutionen, i kontrast till den ”demokratiska” löslighet som övervägde i Andra Internationalen och som enbart tjänade som ett skydd bakom vilket revolutionsfientliga element kunde ta sig fram till ledningen av partiet och i avgörande ögonblick förråda det till klassfienden. Den oförsonliga fientlighet som reformisterna kände gentemot Lenin och Luxemburg står i skarp och betydande kontrast till den släktskap de nu känner gentemot den stalinistiska internationalen, i vilken fullblodig och verklig byråkratisk centralism har uppnått sin mest elakartade form. Det är inte svårt att föreställa sig vad Rosa Luxemburg skulle ha skrivit om Stalins regim om hon levtt i vår tid; och på samma sätt är det inte svårt att förstå den giftiga kampanj som stalinisterna bedrivit mot henne under årtal.

De år av kamp som förflöt sedan den tidiga polemiken i den ryska rörelsen, de erfarenheter som berikade arsenalen hos tidens stora revolutionärer, och framför allt den ryska revolutionen själv, tjänade otvivelaktigt till att föra Rosa Luxemburgs politiska tendens närmare den som med sådan genialitet representerades av Lenin. Om hon inte hade stupat så grymt i sina bästa år av intellektuell kraft, råder det för mig föga tvivel om att hon skulle ha blivit en av Kommunistiska Internationalens främsta gestalter och förespråkare – inte för den fruktansvärt förvridda karikatyr den är idag, utan sådan den var under de första åren. Det skulle inte falla mig in, skrev hennes bittra motståndare Karl Kautsky 1921, ”att förneka att Rosa under krigets gång drog sig allt närmare den kommunistiska tankevärlden, varför det är helt riktigt när Radek säger att ’med Rosa Luxemburg dog kommunismens främsta och mest djupsinniga teoretiska huvud’.”

Omdömet är korrekt och dubbelt giltigt eftersom det kommer från en politisk motståndare som så väl kände till hennes åsikter. Det är tusen gånger mer värt än allt ytligt tjat om oförenligheten mellan marxismens främsta lärare i vår tid.

The New International (New York) 1938, s. 141–144

Översättning: Per-Olof Mattsson

Tryckt i *Röster om Rosa Luxemburg*, Röda Rummet 1998

Noter

¹ J. Stalin, *Leninismens problem*, s. 558f.

² För att inte belamra texten med hänvisningar infogar jag alla arbeten ur vilka jag citerar i artikeln i en enda fotnot. De är: Lenin, *Samlade verk* [på tyska], vol. IV, VI, VII, VIII, X, XII. – Luxemburg, *Samlade verk* [på tyska], vol. III, IV. – Radek, *Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Leo Jogisches*. – Martov och Dan, *Die Geschichte der russischen Sozialdemokratie*. – *Die Neue Zeit* 1904, 1910. – *Protocol No. 1*, Session av kommissionen för bolsjevisering, EKKI, 1925. – *Der Kampf* 1921, 1924. – *Leninantologi* [på ryska], vol. II. – Henriette Roland-Holst, *Rosa Luxemburg: Haar Leven en werken*. – Stalin, Kaganovich, Postyshev, *Questions Concerning the History of Bolshevism*. (Shachtmans not)

³ V.I. Lenin, *Valda verk i tio band. 3. 1905–1912*, Progress/Fram 1983, s. 83.

⁴ V.I. Lenin, *Valda verk i tio band. 5. 1913–1916*, Progress/Fram 1985, s. 128.

⁵ Lenin, *Valda verk i tio band. 2. 1902–1904*, Fram/Progress 1982, s. 510.

⁶ *Lenins kamp mot ekonomisterna*, Cavefors 1970, s. 143f. Den sista meningen saknas i den svenska översättningen.

⁷ Rosa Luxemburg, *Masstrejk, parti och revolution*, Arkiv 1983, s. 114f.